

DEMOGRAFINĖ SITUACIJA TRAKŲ ISTORINIAME NACIONALINIAME PARKE

SAULIUS STANAITIS

Vilniaus pedagoginis universitetas

IVADAS

Trakų miestas ir TINP teritorija demografiniams tyrimams buvo pasirinkti neatsitiktinai. Lietuvos saugomų teritorijų formavimasis ir ten vykstantys demografiniai procesai yra labai sudėtingi ir net problemiški. Ligšioliniai moksliniai tyrimai apie Trakus ir jo apylinkes buvo susiję su istoriniais, etnokultūriniais, gamtosauginiais, kraštotvarkiniais darbais. Šiuolaikinės demografinės ir socialinės ekonominės informacijos apie minėtas teritorijas išties reta. Šiuolaikiniams gyventojams skiriama labai mažai dėmesio arba tiesiog visai nevykdomi geodemografiniai ir socialiniai ekonominiai tyrimai.

Tokioje nedidelėje teritorijoje sutelktas milžiniškas bendranacionalinis kultūros paveldo potencialas, kuris ir yra pagrindinė šios teritorijos fizinė ir semantinė dominantė ir kuri būtinai išsaugoti ateities kartoms. Patikimiausias kultūros ir gamtos paveldo vertybių išsaugojimo būdas – išsaugoti patį kultūros subjektą, t.y. žmonių bendriją, kuri intensyviai jas naudo-tų ir nuolat tvarkytų. Trakų istoriniame nacionaliniame parke pagrindiniai kultūros saugotojai turėtų būti čia gyvenantys žmonės. Apskritai nacionaliniai parkai, kurių tikslas yra išsaugoti kultūrinį kraštovaizdį, negali tapti užkonservuotomis teritorijomis, atspindinčiomis tik tam tikrą istorinį pjūvį ar gamtos komponentę.

Trakų miesto ir TINP kaimų gyventojų demografinius rodiklius tikslinga nagrinėti tiek Trakų rajono (iki 2000 m. Lietuvos teritorijos administracinių vienetų reformos), tiek poreforminės Trakų rajono savivaldybės ribose, tiek Trakų istorinio nacionalinio parko, bei visos Lietuvos gyventojų skaičiaus kontekste. Tenka priminti, kad antrojo Lietuvos teritorijos administracinių vienetų reformos pirmojoje pakopoje (nuo 2000 metų pradžios) pakeistos Trakų rajono ribos. Naujai įkurtai Elektrėnų savivaldybei priskirti Elektrėnų ir Vievio miestai. Grigiškės tapo Vilniaus dalimi, o naujoje Trakų rajono savivaldybėje liko Trakų, Lentvario ir Rūdiškių miestai.

Straipsnyje nagrinėjama Trakų miesto ir Trakų istorinio nacionalinio parko (TINP) kaimų gyventojų skaičiaus kaita ir ją nulemiantys natūralūs ir migracinis judėjimas bei šių teritorijų gyventojų amžiaus struktūra.

1. TRAKŲ MIESTO GYVENTOJŲ SKAIČIUS IR JO KAITA 1959–2001 M.

Trakų rajone, taip pat ir Trakų istoriniame nacionaliniame parke nuo 1989 m. vykstantys demografiniai procesai, kaip ir visoje Lietuvoje, yra sukelti naujų socialinių ir ekonominių sąlygų. Be to, Trakų rajono, Trakų miesto bei TINP gyventojų skaičiaus bei kitų demografinių rodiklių (natūralaus prieaugio, migracinio judėjimo ir t.t.) kaita yra veikiamą gretimai esančios Lietuvos sostinės – Vilniaus miesto. Šio miesto įtaka, ypač migraciniam judėjimui, ne tik per visą tarybinį laikotarpį, bet ir paskutinį XX amžiaus dešimtmetį buvo didelė. Daug Trakų rajono bei Trakų miesto gyventojų važiavo į sostinę dirbti, mokytis ir pan.

Gyventojų skaičius Trakų mieste sovietiniu laikotarpiu turėjo tendenciją augti. 1959 m. Trakuose gyveno 3,1 tūkst. gyventojų, 1970 m. – 4,7 tūkst. gyventojų, 1979 m. – 5,9 tūkst., 1989 m. – net 7,2 tūkst. Per 1959–1989 m. laikotarpį Trakų gyventojų skaičius išaugo daugiau nei du kartus. Tačiau nuo 1989 m. Trakų miesto gyventojų skaičius ėmė mažėti: nuo 7,2 tūkst. iki 5,7 tūkst. 2002 m., arba 20,8%.

Trakų miesto gyventojų skaičiaus kaita buvo labai nevienoda atskirais nagrinėjamo laikotarpio metais. 1989–1992 m. gyventojų skaičius rajono centre netgi padidėjo +1,4%. Tačiau 1994 m. Trakai neteko apie 700 gyventojų (–9,7%) ir šie metai pasižymėjo pačiais didžiausiais gyventojų skaičiaus mažėjimo tempais nuo 1989 m. 1999 m. gyventojų skaičius sumažėjo nuo 6,1 tūkst. iki 5,7 tūkst. 2002 m. (–6,6 proc.).

2. TRAKŲ GYVENTOJŲ MIGRACINIS JUDĖJIMAS

Į Trakų rajono miestus per 1989–1999 metų laikotarpį atvyko 17 012, o išvyko 17 436 gyventojai (neigiamas saldo – 424 gyventojai, arba – 0,7 promilės). Tačiau jei Lentvaryje, Vievyje, Grigiškėse, Rūdiškėse migracinis gyventojų prieaugis nuo 1989 m. iki šiol buvo teigiamas (tik Elektrėnuose jis tapo neigiamas nuo 1995 m.), tai Trakai ypač išskirtini visų šešių buvusio Trakų rajono miestų fone. Iš viso 1989–1999 m. laikotarpiu į Trakus atvyko 1521, o išvyko 2201 gyventojai (neigiamas saldo sudarė 680 žmonių, arba vidutiniškai net –8,6 promilės per metus). *Tokio didžiulio neigiamo migracijos saldo, kuris buvo rajono centre, nebuvo nei jokiam kitame Trakų rajono mieste, nei Trakų rajono kaimo vietovėje, įtraukiant ir nacionalinį parką.* TINP teritorija yra ryškioje Vilniaus miesto gravitacijos zonoje, todėl neigiamiems migraciniams procesams sostinės artumas turėjo nemažos įtakos. Migraciniu požiūriu Trakų miestas ir TINP teritorija skyrėsi nuo tradicinėse kaimiškose teritorijose esančių Aukštaitijos ir Dzūkijos nacionalinių parkų. Minėtose kaimiškose teritorijose per visą sovietinį laikotarpį vyko didžiulė neigiama migracija, atskirais sovietinio laikotarpio penkmečiais buvusi net iki –11–13 promilių, tai po Nepriklausomybės atkūrimo atvykstančių ir išvykstančių srautai suvienodėjo. Trakuose ir TINP migraciniai procesai skyrėsi nuo minėtų tendencijų. Jei sovietiniu laikotarpiu į šias teritorijas daugiau žmonių atvykdavo nei išvykdavo, tai nuo 1989 m. matomos neigiamos migracijos tendencijos.

Tik 1991 m. į Trakus daugiau atvyko žmonių nei išvyko, t. y. atvyko 225 žmonės, o išvyko 197 (teigiamas saldo sudarė +3,9 promilės). Ypač didelė neigiama migracija buvo

1992–1995 m., kai į miestą atvyko 505 žmonės, o išvyko 955 (neigiamas saldas sudarė 450 žmonių, arba –14–19 žmonių tūkstančiui gyventojų). Didžiausias neigiamas migracijos saldas buvo 1993 m., kai į Trakus atvyko 127 žmonės, o išvyko net 264 žmonės (–19,0 promilės). Nuo 1993 m. migracijos mastai po truputėlį ėmė mažėti, tačiau tai vis tiek labai atsiliepė Trakų miesto mažėjimui. Daugiausia dėl didžiulio žmonių išvykimo 1989–2002 m. laikotarpiu Trakų gyventojų skaičius sumažėjo net 20,8%.

Ateityje migracijos kryptys turėtų stabilizuotis ir keistis, plečiantis suburbanizacijos procesui Vilniaus mieste, taip pat didėjant Trakų ir jų apylinkių patrauklumui. Nagrinėjamos teritorijoms įgaunant naujas – rekreacines bei „miegamųjų“ teritorijų funkcijas, tikėtinas naujų, daugiausia vidutinio sluoksniu miesto gyventojų atvykimas.

3. TRAKŲ GYVENTOJŲ NATŪRALUSIS PRIEAUGIS

Natūralųjį prieaugį lemia gimstamumo ir mirtingumo kaita. Trakų rajono miestuose (iki 2000 m. reformos) 1989–1999 m. gimė 7040, o mirė 5190 gyventojų. Teigiamas natūralusis prieaugis sudarė +1850 žmones, arba po +4,0 promilės kasmet. Svarbu paminėti, kad Lietuvos miestuose analogiškas rodiklis sudarė +3,0 žmones 1000 gyventojų. Ypač didelis NP buvo 1989 m. (gimė 865 naujagimiai, mirė 346 žmonės, NP +5,8 promilės).

Viena iš nepalankiausių gyventojų reprodukcijos požymių padėtis susiklostė Trakų mieste. Jame gimusiųjų skaičius tik 88 žmonėmis viršijo mirusiųjų. Per nagrinėjamą 1989–2001 metų laikotarpį Trakuose gimė 1032 naujagimiai, o mirė 944 žmonės (teigiamas natūralusis prieaugis vidutiniškai sudarė +0,9 promilės). Atskirais metais natūralusis prieaugis buvo labai nevienodas.

1989–1992 m. Trakų mieste kasmet gimdavo 104–106 naujagimiai, o mirdavo 40–60 žmonių. 1990 m. natūralusis prieaugis siekė net +8,6 promilės. Tai pats didžiausias rodiklis ne tik per visą 13-kos metų laikotarpį, bet ir tarp visų buvusio Trakų rajono miestų (išskyrus Elektrėnus). Nuo 1993 m. natūralusis prieaugis Trakų mieste tolydžiai mažėjo, daugiausia dėl kasmet augančio mirtingumo. 1992–2000 m. Trakuose kasmet mirdavo po 70–80 žmonių, gimdavo 60 – 70 gyventojų. Nuo 1994 m. atskirais metais natūralusis prieaugis Trakų mieste dažniausiai buvo neigiamas. *Taigi Trakų mieste paskutiniame XX amžiaus penkmeteje pirmą kartą per visą šimtmečio istoriją (išskyrus pasaulinius karus) pasireiškė depopuliacijos procesas.* Trakų miestas, nors kelis dešimtmečius buvęs ir yra rajono centras, priklauso tai nedidelių Lietuvos miestų grupei, kurioje mirtingumas pastaraisiais metais jau viršija gimstamumą.

Trakų miesto pastarųjų metų depopuliaciniame fone ypač išskirtini 1994 m., kuriais gimė 66 naujagimiai, o mirė net 134 žmonės (natūralus prieaugis –9,7 promilės). Tokio labai kontraversiško proceso priežastys nėra aiškios.

4. TRAKŲ MIESTO GYVENTOJŲ AMŽIAUS STRUKTŪRA

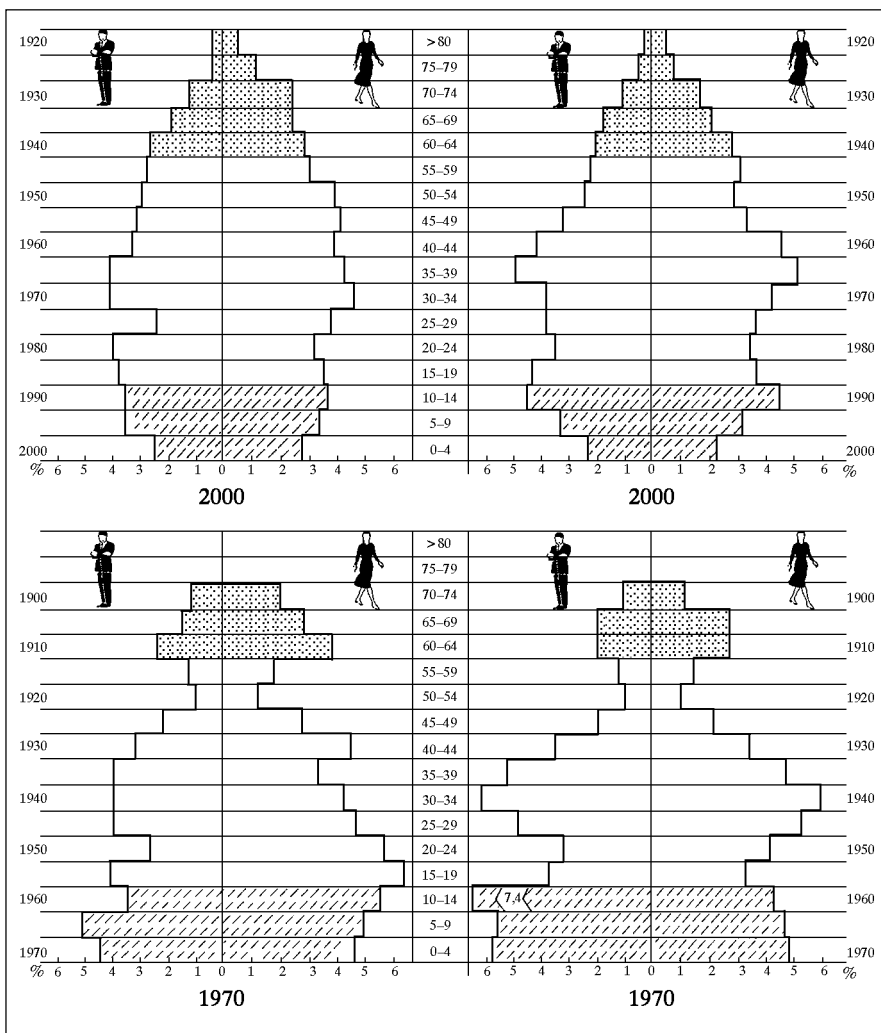
1970 ir 2000 m. Trakų miesto amžiaus–lyties struktūros piramidės lyginamos su Trakų rajono kitų miestų – Elektrėnų, Lentvario, Grigiškių, Vievio, Rūdiškių gyventojų amžiaus–lyties struktūros rodikliais. Trakų miesto lyginimas su buvusio rajono miesto gyventojais parankesnis nei su kaimo, nes sovietiniu laikotarpiu vis labiau ryškėjo įvairių *demografinių rodiklių diferenciacija tarp miesto ir kaimo vietovės*. Todėl Trakų išskirtinumas kitų miestų fone yra daug aktualesnis lyginamajai analizei.

Trakų rajono miestuose (be pačių Trakų) 1970 m. gyveno 24,7 tūkst. gyventojų. Vyrų sudarė 51,7%, vyrai – 48,3%. Penkių minėtų *Trakų rajono miestų amžiaus–lyties piramidėje ryškius įdubimus paliko abiejų pasaulinių karų laikotarpis, ir ypač demografiniai ir ekonominiai pokyčiai, vykę pirmaisiais dešimtmečiais po Antrojo pasaulinio karo* (1 pav.). 1970 m. Trakų rajono miestų piramidėje gerokai sumažėjusi 50–54 metų amžiaus grupė. Tai Pirmojo pasaulinio karo metų (1915–1919 m.) palikimas. Analogiška situacija susiklostė ir Trakų mieste, kur 50–54 metų amžiaus gyventojų buvo beveik du kartus mažiau nei penkeriais metais jaunesnių ar netgi dešimtmečiu vyresnių (60–64 metų) gyventojų (1 pav.).

Trakų rajono miestuose ypač akivaizdūs įdubimai rodo didelius žmonių nuostolius, patirtus per *lenkų tautybės gyventojų repatriaciją iš Lietuvos*. Kaip tik 1944 m. tuometinėje Trakų apskrityje – Trakų, Rūdiškių, Lentvario miestuose – buvo įkurtos lenkų repatriacijos įstaigos (Kairiūkštytė, 1992). Repatriacija vyko iki pat šeštojo dešimtmečio pabaigos. Kadangi tarp išvykstančiųjų nemažą dalį sudarė reproduktyvaus amžiaus gyventojai, tai ir gimstamumas 1950–1960 m. laikotarpiu Trakų rajono miestuose iš dalies dėl migracijos buvo sumažėjęs.

Trakų miesto gyventojų piramidės 1970 m. atskleidžia kiek kitokias tendencijas. *Visų pirma mieste prasideda gyventojų senėjimo procesas, kuris pradeda reikštis septintajame dešimtmetyje ir vis labiau intensyvėja XX a. pabaigoje* (Stanaitis, 2001).

1970 m. Trakų mieste gyveno 4677 gyventojai. Tai sudarė 18,9% visų rajono miestų gyventojų. Iš jų vyrų buvo gerokai mažiau nei moterų – atitinkamai vyrų – 1988 (42,5%), moterų – 2689 (57,5%). Taigi 1000 vyrų teko net 1356 moterys. Tokią didelę lyčių disproporciją, kurios nebuvo ankstesniais nagrinėtais metais, iš dalies lėmė Antrasis pasaulinis karas ir pokario gyventojų praradimai. Be to, nemažai vyrų vyko į sparčiai augantį Vilnių, kurio pramonei reikėjo daug darbo jėgos. Antra vertus, palyginti nedidelė Trakų industrializacija nulėmė labai nedidelę atvykstančią migraciją į rajono centrą. Mieste nebuvo plėtojama stambi pramonė, o iš įstaigų funkcionavo visos būdingos rajono centrui administracinės, kultūros, turizmo ir buitinio aptarnavimo įstaigos (Baliulis, 1991). Nevykstant kompensacinei migracijai, vyrų praradimai dėl karo ir kitų priežasčių 1970 m. mieste išliko ir buvo ryškūs. Dėl to tarp darbingo amžiaus (15–59 m.) gyventojų moterų buvo net pusantro karto daugiau nei vyrų (1 lent.).

1 pav. Trakų miesto ir Trakų rajono/miesto gyventojų amžiaus ir lyties struktūra 1970 ir 2000 m.: I – Trakų; II – Trakų rajono/miesto gyventojų; III – Trakų; IV – Trakų rajono/miesto gyventojų.

1 lentelė. *Trakų ir buvusio Trakų rajono miestų (Elektrėnų, Lentvario, Grigiškių, Vievio, Rūdiškių) gyventojų amžiaus struktūra*

Metai	Vieta	Lytis	0–14 m.	15–59 m.	per 60 m.	Senatvės rodiklis Rs
1970	Trakai	Vyr.	14,3	24,5	3,7	26
		Mot.	15,1	35,5	6,9	46
		Iš viso	29,4	60	10,6	36
	Trakų rajono miestai	Vyr.	15,7	29,0	2,7	17
		Mot.	14,4	33,3	4,9	34
		Iš viso	30,1	62,3	7,6	25
2000	Trakai	Vyr.	9,7	29,8	5,9	61
		Mot.	9,8	34,3	10,5	107
		Iš viso	19,5	64,1	16,4	84
	Trakų rajono miestai	Vyr.	10,1	31,8	5,4	53
		Mot.	9,8	33,9	9,0	92
		Iš viso	19,9	65,7	14,4	72,0

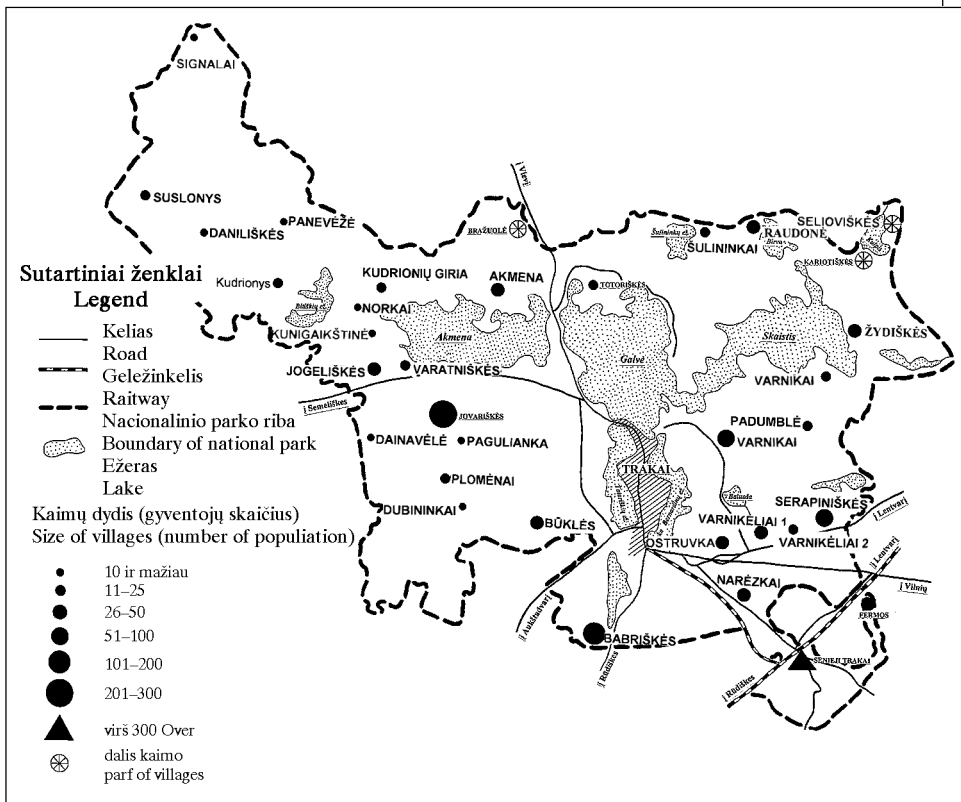
Senatvės rodiklis (Rs) atspindi, kiek šimtui 0–14 metų amžiaus vaikų tenka 60 metų ir vyresnių gyventojų.

Stabilizuojantis mirtingumas ir mažėjantis gimstamumas Trakuose lėmė tai, kad vaikų dalis palaipsniškai pradėjo mažėti, o pagyvenusių žmonių skaičius, kartu ir jų dalis, didėjo. 60 metų ir vyresnių gyventojų Trakuose santykinai buvo beveik pusantro karto daugiau nei kituose rajono miestuose. Tokia situacija parodė, kad miestui jau nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios buvo būdinga trečia demografinio perėjimo stadija. Trakų amžiaus–lyties struktūros piramidė, nepaisant jos taisyklingą formą „gadinančių“ įdubimų, palaipsniškai įgavo varpo formą.

Septintajame dešimtmetyje vis labiau pradėjęs reikštis gyventojų senėjimo procesas Lietuvoje intensyvėjo XX a. pabaigoje. Didesni išorinės ir vidinės migracijos srautai (taip pat ir į Elektrėnus, Lentvarį, Grigiškes) aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose šiek tiek pristabdė gyventojų senėjimo procesą. Vėliau senėjimas vėl ėmė intensyvėti. *2000 m. amžiaus–lyties struktūros piramidėse jau ryškios piramidės pagrindo susiaurėjimo tendencijos. Intensyviai formavosi piramidės viršūnė. Išreikšdama pagyvenusių žmonių dalies spartų augimą, ji darėsi vis masyvesnė.* Didėjant pagyvenusių žmonių daliai 2000 m. Trakuose, taip pat ir nagrinėjamuose miestuose, formuojasi urnos formos piramidės (1 pav.).

5. TINP KAIMŲ GYVENTOJŲ SKAIČIAUS IR TANKUMO KAITA

TINP gyventojų skaičius (išskyrus tris kaimus: Selioviškes, Kariotiškes ir Bražuolę, kurių tik dalis įeina į parko teritoriją) 1959–2001 m. laikotarpiu padidėjo nuo 1919 iki 2701 žmonių, arba 40,7 proc. (2 pav.). Praktiškai visais dešimtmečiais tarp gyventojų surašymų

2 pav. TINP kaimų dydis 2000 m.

TINP gyventojų skaičius augo, be to, jis didėjo ir 1989–2001 m. laikotarpiu (nuo 2458 iki 2594 gyventojų, neįskaitant minėtų trijų kaimų gyventojų). Tačiau ši gyventojų skaičiaus augimo tendencija slepia netolygias gyventojų skaičiaus kaitos kryptis, susiklosčiusias tarp atskirų kaimų, vieni nagrinėjamu laikotarpiu didėjo, kiti mažėjo. Tokį spartų kaimo gyventojų augimą lėmė išaugę trys TINP kaimai – Jovariškės ir Babriškės, o ypač Senieji Trakai. Dėl šių kaimų spartaus išaugimo pakito kaimo gyventojų skaičiaus ir kaitos tendencijos, todėl šiuos kaimus reikėtų panagrinėti atskirai, o ypač išskiriant Senuosius Trakus. Senuosiuose Trakuose gyventojų skaičius per 1959–2001 metų laikotarpį išaugo labai smarkiai – nuo 339 iki 1453 žmonių, arba 3,3 karto, analogiškai Jovariškėse per tą patį laikotarpį gyventojų

skaičius padidėjo nuo 65 iki 273 žmonių, Babriškėse – nuo 69 iki 120 žmonių, arba 73,9 proc. Nagrinėjant TINP kaimų (be Senujų Trakų) gyventojų skaičiaus kaitą per 1959–2001 m. laikotarpį matomas aiškus kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimas, o tai būdingas bruožas visiems Lietuvos kaimams, ypač Lietuvos saugomų teritorijų gyvenvietėms. Kuo mažesni kaimai, tuo sparčiau jie prarado savo gyventojus. Per šį laikotarpį gyventojų skaičius sumažėjo nuo 1580 iki 1141 žmonių, arba 27,8 proc. Dar labiau išryškėja kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimas įvairaus didumo kaimuose. Per 1959–2001 m. laikotarpį TINP kaimų iki 10 žmonių gyventojų skaičius sumažėjo daugiausiai – nuo 188 iki 59 žmonių, arba 68,6 proc. Gyventojų skaičius taip pat sumažėjo ir TINP kaimuose, turinčiuose nuo 11 iki 50 žmonių – nuo 1002 iki 504 žmonių, arba 49,7 proc. Tik TINP kaimuose, turinčiuose daugiau nei 51 žmogų, gyventojų skaičius išaugo – nuo 390 iki 578 žmonių, arba 48,2 proc.

TINP kaimų padėtis kiek kitokia nei visame Trakų rajone, nes tikrąją situaciją „koreguoja“ Senieji Trakai, kuriuose gyveno 1453 gyventojai. Akivaizdu, kad viename kaime TINP gyveno vidutiniškai 81 žmogus, o tuo tarpu Trakų rajone bei visame nacionaliniame parke, išskyrus Senuosius Trakus, vidutiniškai gyveno 37 žmonės viename kaime (2 lentelė).

Akivaizdžiai matyti, kad Senieji Trakai gerokai padidino TINP vidutinį kaimo dydį.

2 lentelė. Trakų rajono ir TINP kaimo gyvenviečių charakteristikos 2000 m.

	Vidutinis kaimo dydis	Vidut. kaimo teritorijos dydis (km ²)	Vidut. atstumas tarp kaimų (km)	Gyventojų tankumas (žm./km ²)	Kaimų tankumas (kaimai/100 km ²)
TINP	81	2,2	2,9	37	46
TINP be Senujų Trakų	37	2,2	2,9	16,3	44
Trakų rajone					
(išskyrus TINP)	37	2,4	2,8	15,2	41
Lietuvos kaime	62	3,3	1,8	18,7	30

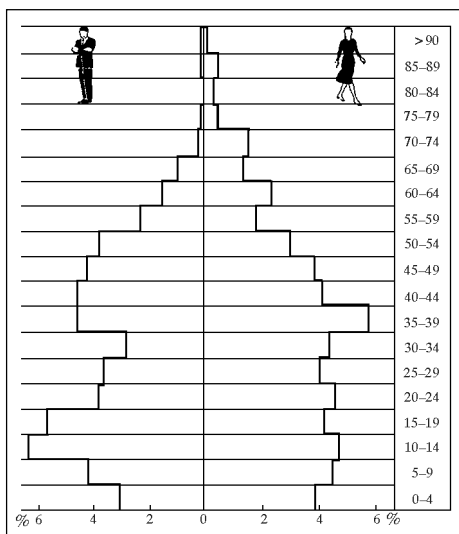
6. TINP KAIMŲ GYVENTOJŲ AMŽIAUS STRUKTŪRA

Lietuvos kaimo gyventojų amžiaus struktūrą demografiniu požiūriu galima laikyti sena, nes 2002 m. kaime tebuvo 22,3% jaunimo iki 15 metų, darbingo amžiaus gyventojų – 53,8%, o 60 metų ir vyresnių gyveno 23,9%. Kiek kitokia gyventojų amžiaus struktūra TINP kaimuose. 2001 m. TINP kaimuose jaunimo iki 16 m. buvo 671, arba 24,8 %, darbingo amžiaus gyventojų – 1625, arba 60,2%, o 60 metų ir vyresnių gyveno 405, arba 15,0% (čia įtraukti ir trys minėti kaimai, kurių tik dalis patenka į parko teritoriją) (3 lent.). Lygindami TINP kaimų

3 lentelė. TINP kaimų gyventojų amžiaus struktūra 2001 m.

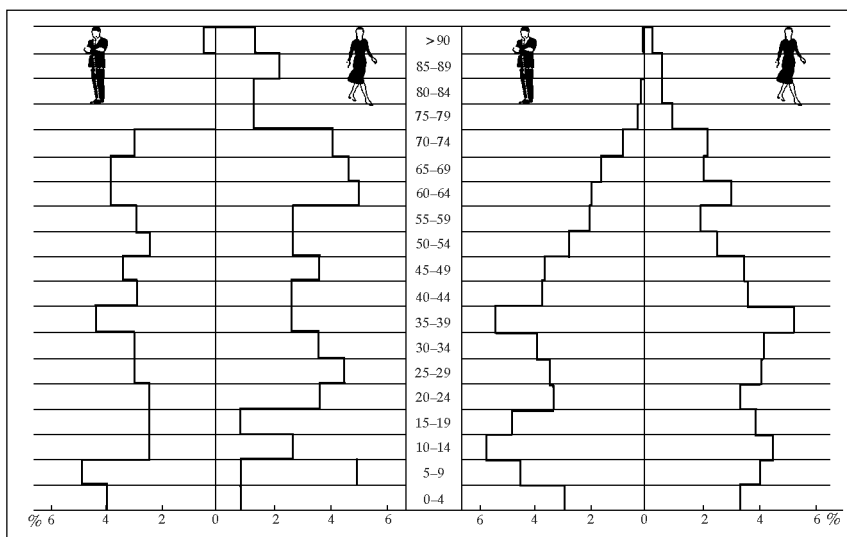
Gyventojai Population	Lytis		0-15	16-59	Daugiau nei/over 60
	Vyrai/Males	Sk./Numb.	348	796	136
		%	12,9	29,5	5
TINP kaimai	Moterys/Females	Sk./Numb.	323	829	269
		%	11,9	30,7	10
	Iš viso/Total	Sk./Numb.	671	1625	405
		%	24,8	60,2	15
	Vyrai/Males	Sk./Numb.	23	55	23
		%	10,3	24,6	10,3
TINP kaimai	Moterys/Females	Sk./Numb.	18	61	44
iki 25 žmonių		%	8	27,2	19,6
	Iš viso/Total	Sk./Numb.	41	116	67
		%	18,3	51,8	29,9
	Vyrai/Males	Sk./Numb.	325	741	113
		%	13,1	29,9	4,6
TINP kaimai	Moterys/Females	Sk./Numb.	305	768	225
daugiau nei 25 žmonės		%	12,3	30,9	9,1
	Iš viso/Total	Sk./Numb.	630	1509	338
		%	25,4	60,9	13,7
	Vyrai/Males	Sk./Numb.	209	444	41
		%	14,4	30,6	2,8
Senieji Trakai	Moterys/Females	Sk./Numb.	189	480	90
		%	13	33	6,2
	Iš viso/Total	Sk./Numb.	398	924	131
		%	27,4	63,6	9

gyventojų amžiaus struktūrą su Lietuvos kaimų, galime daryti išvadą, jog TINP kaimuose pensinio amžiaus žmonių gerokai mažiau nei Lietuvos kaimuose, be to, gerokai daugiau ir darbingo amžiaus žmonių. Darbingo amžiaus žmonės iš 2701 parko kaimų gyventojų sudarė daugiau nei pusę visų gyventojų (60,2 %), o pensinio amžiaus žmonių beveik 4 kartus mažiau nei darbingų žmonių, t. y. 15,0%. Tačiau nagrinėjant atskirų TINP kaimų gyventojų amžiaus struktūrą, matomi nemaži skirtumai. Štai Senuosiuose Trakuose gyveno 1453 gyventojai, iš kurių jaunimo buvo 398, arba 27,4%, darbingo amžiaus žmonių – 924, arba 63,5%, o pensinio amžiaus žmonių – 131, arba 9% (3 lent.). Kadangi Senuosiuose Trakuose

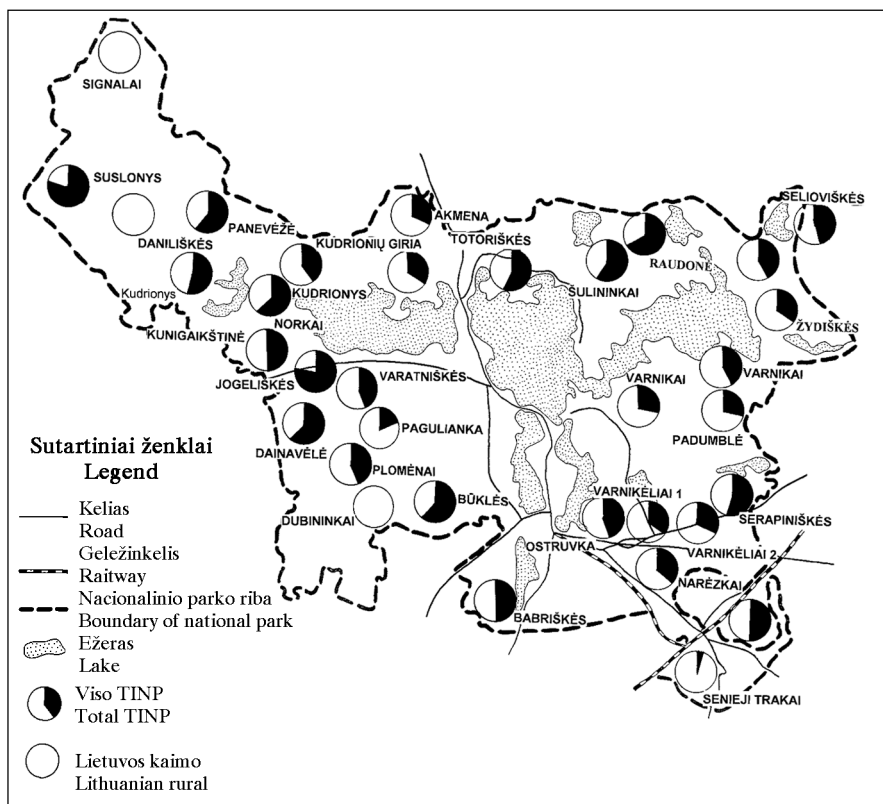

3 pav. Gyventojų amžiaus struktūra Senuosiuose Trakuose 2001 m.

gyveno daugiau nei pusė visų TINP kaimų gyventojų, kurių didelę dalį sudarė darbingo amžiaus (16–59 m.) žmonės ir jaunimas, todėl šio kaimo gyventojai labai lemia visų kaimų gyventojų amžiaus struktūrą. Tačiau panagrinėjus kitus įvairaus didumo kaimus matomos visai kitokios gyventojų amžiaus struktūros tendencijos: kuo mažesni kaimai, tuo didesnė dalis juose gyvenančių senų žmonių. 19 mažiausių kaimų, turėjusių iki 25 gyventojų, vaikų ir paauglių iki 16 m. buvo 41 (18,3%). Gyventojai, turėję 60 m. ir daugiau, sudarė 29,9% visų šių didumo kaimų gyventojų (3 lent.). Taigi mažuose kaimuose ne tik mažėja jaunų žmonių skaičius, bet daugėja ir pensinio amžiaus žmonių, ir šis senėjimo procesas buvo būdingas ir visos Lietuvos kaimams, ypač mažesniesiems.

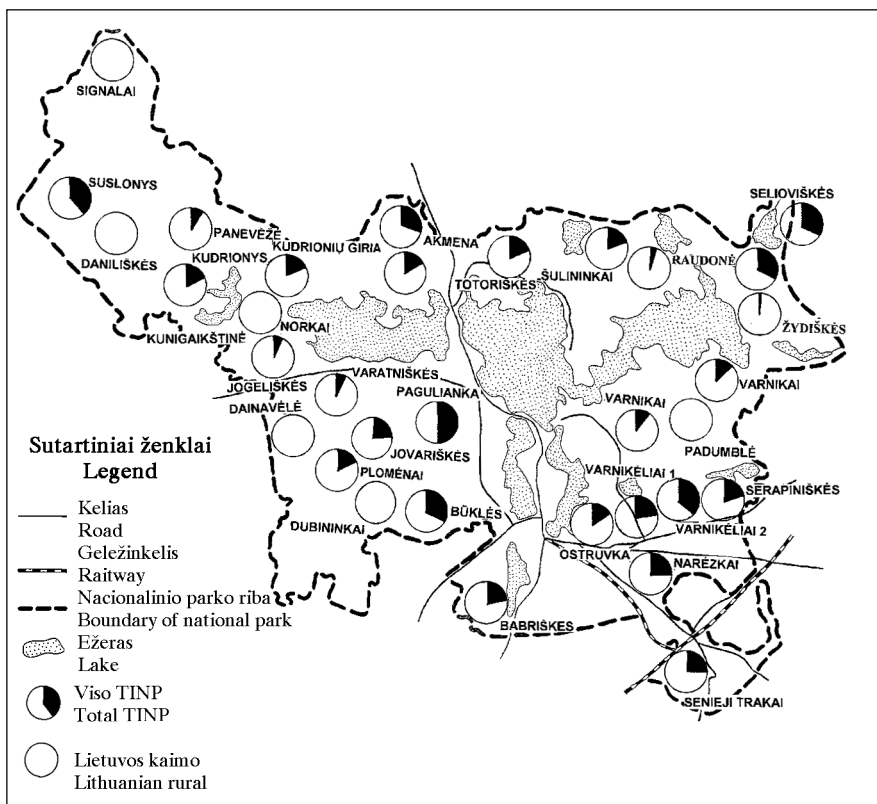
4 pav. Gyventojų amžiaus struktūra TINP kaimuose iki 25 žmonių ir kaimuose virš 25 žmonių 2001 m.

5 pav. Pensinio amžiaus gyventojų (60 m. ir vyresnių) santykinė dalis TINP kaimuose 2001 m.

Kaimo gyventojų amžiaus struktūrą vaizdžiai rodo jau minėtos penkmetinės gyventojų amžiaus struktūros piramidės Senuosiuose Trakuose (3 pav.), smulkiuose ir mažuose kaimuose (iki 25 žmonių) ir vidutinio dydžio bei dideliuose kaimuose (daugiau nei 25 žmonės) (4 pav.). Pensinio amžiaus (60 m. ir vyresnių) ir jaunų žmonių (16 m. ir jaunesnių) dalis visuose TINP kaimuose atspindima 5 ir 6 pav.

Įdomi disproporcija tarp jaunų (iki 16 m.) ir pensinio amžiaus žmonių Senuosiuose Trakuose. Iš 1453 šio kaimo gyventojų jaunų žmonių buvo 398 (27,4%), o pensinio amžiaus žmonių tik 131 (9,0%), t. y. jaunų žmonių buvo 2 kartus daugiau nei pensinio amžiaus. Toks didelis jaunų žmonių skaičius šiame kaime ir kai kuriuose kituose TINP kaimuose yra savitas bruožas ir visiškai nebūdingas Lietuvos kaimams. Tam įtakos turėjo įvairios priežastys, o visų pirma sostinės artumas ir geras transportinis susisiekimas su Vilniumi. Ne mažiau svarbi priežastis – daug pigesnis gyvenimo lygis šiose kaimiškose teritorijose.

6 pav. Jaunų žmonių (16 m. ir jaunesni) santykinė dalis TNP kaimuose 2001 m.

IŠVADOS

1989–2002 m. laikotarpiu Trakų miesto gyventojų skaičius sumažėjo penktadaliu (20,8 proc.) – nuo 7,2 tūkst. iki 5,7 tūkst. Ryškų gyventojų skaičiaus sumažėjimą lėmė migracinis judėjimas ir natūralus prieaugis. Tokio didžiulio neigiamo migracijos saldo, kuris buvo Trakų mieste, nebuvo nei aplinkiniuose buvusio Trakų rajono miestuose, nei šio rajono kaimo vietovėje, įtraukiant ir nacionalinį parką.

Ateityje migracijos kryptys turėtų stabilizuotis ir keistis, plečiantis suburbanizacijos procesui Vilniaus mieste, taip pat didėjant Trakų ir jų apylinkių patrauklumui. Nagrinėjamos teritorijoms įgaunant naujas – rekreacines bei „miegamųjų“ teritorijų funkcijas, tikėtinas naujų, daugiausia vidutinio sluoksnio miesto gyventojų atvykimas.

Tolesnei gyventojų reprodukcijai Trakų mieste nepalankiai susiklostė ir natūralusis gyventojų prieaugis, kuris nuo 1994 m. dažniausiai buvo neigiamas. Trakuose paskutiniame XX amžiaus penkmetyje pirmą kartą per visą šimtmečio istoriją (išskyrus pasaulinius karus) jau pasireiškė depopuliacijos procesas.

Trakų miesto gyventojų amžiaus struktūros piramidžių analizė rodo, kad Trakuose prasi-
dėjo gyventojų senėjimo procesas, kuris vis labiau intensyvėja XX a. pabaigoje. Miestui jau
nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios buvo būdinga trečioji demografinio perėjimo stadija.
Trakų amžiaus–lyties struktūros piramidė, nepaisant jos taisyklingą formą „gadinančių“ įdu-
bimų (dėl Antrojo pasaulinio karo, lenkų repatriacijos ir kt.), palaiapsniškai įgavo varpo for-
mą.

Nuo XX a. devintojo dešimtmečio Trakuose pradeda reikštis ketvirtajai demografinio
perėjimo stadijai būdingi bruožai. Gimstamumui stabilizuojantis paprastos gyventojų repro-
dukcijos lygmenyje ar net žemiau jo, gyventojų amžiaus struktūra irgi stabilizavosi. Didėjant
pagyvenusių žmonių daliai 2000 m. Trakuose formavosi urnos formos piramidė.

TINP kaimo gyventojų skaičius 1959–2001 m. išaugo 40,7 proc. Tačiau ši gyventojų
skaičiaus augimo tendencija slepia netolygias gyventojų skaičiaus kaitos kryptis, susiklos-
čiusias tarp atskirų kaimų, kurių vieni nagrinėjamu laikotarpiu didėjo, kiti mažėjo. Gyvento-
jų skaičiaus augimą nulėmė ryškus Senųjų Trakų padidėjimas, kuriame dabartiniu metu gy-
vena net 56 proc. TINP kaimų gyventojų.

Lyginant TINP kaimų gyventojų amžiaus struktūrą su visų Lietuvos kaimų, akivaizdu,
kad TINP kaimuose pensinio amžiaus žmonių buvo gerokai mažiau nei Lietuvos kaimuose.
Ypač palanki reprodukcinio požiūriu amžiaus struktūra susiklostė Senuosiuose Trakuose,
kuriuose jaunų žmonių buvo du kartus daugiau nei vyresnio amžiaus. Toks didelis jaunų
žmonių skaičius Senuosiuose Trakuose ir kai kuriuose kituose TINP kaimuose yra savitas
bruožas ir visiškai nebūdingas Lietuvos kaimams.

Apskritai TINP kaimo gyventojų amžiaus struktūra palanki tiek reprodukcijos, tiek eko-
nominiu požiūriu. Tačiau kiek santykinai palankūs kiekybiniai gyventojų rodikliai, naujos
ekonomikos, alternatyvių verslų plėtros fone transformuosis į kokybinius rodiklius (žmonių
kvalifikacijos lygis, jų vertybinės nuostatos naujų verslų plėtotei ir pan.) yra vienas svarbiau-
sių klausimų šiose teritorijose.

LITERATŪRA

1. Baliulis A., Mikulionis S., Miškinis A. (1991). Trakų miestas ir pilys, Vilnius.
2. Kairiūkštytė N. (1992). Lenkų repatriacija iš Lietuvos 1944–1947 m. *Rytų Lietuva*, 129.
3. Stanaitis S., Birgelytė A. Trakų gyventojų amžiaus ir lyties struktūros dinamika XX amžiuje//Geografijos metraštis. 2001, 34 (1) t., p. 154–165 (1 priedas).

THE DEMOGRAPHIC STATE OF THE TOWN OF TRAKAI AND VILLAGES WITHIN THE TRAKAI HISTORICAL NATIONAL PARK

Summary

Demographic population indicators of the town of Trakai and villages within the Trakai Historical National Park [THNP] have been researched in detail within the boundaries of the Trakai Regional Local Authority against the context of THNP and the whole of the Lithuanian population. In the period 1989–2002 Trakai town population figures decreased by one fifth (20.8%) from 7,200 to 5,700. This change was influenced to a large degree by migration and natural growth. The high negative effect of migration in Trakai town was not matched in nearby towns within the Trakai Region or in local villages, including the National Park. From the point of view of migration Trakai town and the THNP differ from the Aukštaitija and Dzūkija national parks which are sited in traditional village areas. Throughout the Soviet period there was great negative migration in those villages. In certain five-year periods migration was on the level of as much as –11–13 promils, but after independence was won back the levels of those moving in and out of the area balanced out. In Trakai and the THNP territory migratory trends were the opposite to those mentioned above. While during the Soviet period more people moved into the area than out of it, negative tendencies became apparent after 1989. New social and economic conditions along with economic restructuring encouraged Trakai inhabitants who lived in close proximity to Vilnius to move off to the capital for economic reasons.

In the future migration trends should stabilise and change as the suburbanisation of Vilnius increases and the attraction of living in Trakai and its environs also grows. As the areas under study gain new recreational and "dormitory" functions, it is likely that new, mostly middle-class migrants will move to Trakai.

Natural growth conditions in Trakai have not been too favourable and since 1994 deaths have been more frequent than births. During the period 1995–1999 depopulation tendencies were noted in Trakai for the first time in the twentieth century (except for the period of the two world wars). Despite the fact that the town had been a regional centre for several decades, Trakai belongs to the group of small Lithuanian towns where mortality figures exceed those for births.

The population figures for THNP between 1959 and 2000 show an increase of 40.7%. However, these growth figures hide unequal tendencies in population developments which affect various villages, some of which grew while others declined in the period under review. Increases in population figures were influenced by the enlargement of Senieji Trakai where 56% of the Park's inhabitants dwell at present.

When we compare the age structure of THNP inhabitants with that of Lithuanian villages as a whole, it is obvious that there used to be significantly fewer pension-age people in THNP villages than elsewhere in Lithuanian villages. From the point of view of reproduction a particularly favourable situation developed in Senieji Trakai, where there were twice as many young people as elderly inhabitants. Such a large number of young people is a particular feature of Senieji Trakai and other THNP villages and it is completely untypical of other parts of Lithuania.

On the whole the age structure of the population of THNP villages is favourable in terms both of reproduction and economic growth. However, one of the most important issues in these areas is how much the relatively favourable quantitative population indicators will develop into qualitative indicators (level of qualifications, people's values with regard to new commercial development etc) against the background of the development of a new economy and alternative commercial activity.